Sociālās zinātnes
Augstākais mācību satura apguves līmenis
Centralizētā eksāmena programma

Saturs

1. Centralizētā eksāmena mērķis un adresāts 1

2. Vērtēšanas saturs 1
2.1. Sasniedzamo rezultātu veids un grupa 2

2.2. Satura moduļi 4

2.3. Izziņas darbības līmenis 4

3. Centralizētā eksāmena darba uzbūve 5

5. Nepieciešamo resursu nodrošinājums 6

6. Vērtēšanas kārtība un kritēriji 6

7. Palīglīdzekļi, kurus atļauts izmantot centralizētā eksāmena laikā 7

Pielikums Nr.1
Vispārīgu prasmju un prasmju grupu augstākā snieguma līmeņa apraksti 8

1. Centralizētā eksāmena mērķis un adresāts

Centralizētā eksāmena (turpmāk - eksāmena) mērķis ir novērtēt skolēnu sniegumu sociālajās zinātnēs atbilstoši Ministru kabineta 2019. gada 3. septembra noteikumiem Nr. 416 "Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem" (turpmāk – standarts) un standarta 3. pielikumam "Plānotie skolēnam sasniedzamie rezultāti sociālajā un pilsoniskajā mācību jomā" augstākajā mācību satura apguves līmenī, identificēt un izvērtēt, cik lielā mērā ir apgūti plānotie sasniedzamie rezultāti (turpmāk – SR).

Eksāmena adresāts – skolēni, kuri apguvuši sociālās un pilsoniskās mācību jomas SR sociālajās zinātnēs optimālajā un augstākajā mācību satura apguves līmenī (standarta 9.pielikums).

2. Vērtēšanas saturs

Sociālo zinātņu augstākā mācību satura apguves līmeņa centralizētā eksāmena (turpmāk – eksāmena) vērtēšanas saturu raksturo:

1) SR veids un grupa;
2) satura modulis;
3) izziņas darbības līmenis.

Tas nozīmē, ka katru eksāmena testelementu[1] raksturo noteikts SR veids un grupa, satura modulis un izziņas darbības līmenis.

2.1. Sasniedzamo rezultātu veids un grupa

Skolēnam plānotie SR ir četru veidu:

1) zināšanas un izpratne;
2) prasmju grupas;
3) zināšanu, izpratnes, prasmju un ieradumu kombinācijas.

Katram SR veidam ir norādītas SR grupas (1. tabula), kuras apkopo standartā noteikto mācību saturu un tiek pārbaudītas/mērītas eksāmenā.

Zināšanu un izpratnes pārbaudei eksāmenā iekļauti uzdevumi, kuros skolēni:

- skaidro procesu, parādību, notikumu u. c. norisi, cēloņus, izvietojumu, ietekmējošos faktorus utt., saistot un detalizēti aprakstot visus nozīmīgos komponentus, sakarības un loģiski spriežot; skaidrojums ietver ar situāciju saistītus visus nozīmīgākos pierādījumus;
- lieto situācijai atbilstošu sociālo zinātņu terminoloģiju, konceptus, atsaucas uz teorētiskām nostādnēm.

Prasmju apguvi raksturo vairākas SR grupas (1. tabula), kuras tiek pārbaudītas eksāmena:

- analītiskā spriešana;
- argumentēšana;
- ekonomiskā modelēšana.

Analītiskās spriešanas novērtēšanai eksāmenā iekļauti uzdevumi, kas prasa identificēt cēloņu un seku sakarības dažādiem sociāliem procesiem, novērtēt notikuma/procesa nozīmīgumu, ietekmes dziļumu un apjomu, izdarīt secinājumus, kas balstīti cēloņsakarībās un pierādījumu analīzē. Prasme strādāt ar informāciju darbā iekļautajos uzdevumos tiek novērtēta kompleksi, izmantojot informācijas pratību un risinot analītiskās spriešanas uzdevumus.

[1] Testelements ir uzdevums vai uzdevuma daļa, kas veidots, lai vērtētu kādu konkrētu skolēnu darbības aspektu atbilstoši kritērijiem.

Argumentācijas prasmes novērtēšanai veidotie uzdevumi prasa pierādīt apgalvojumu, izmantojot nepieciešamo argumentācijas veidu, un demonstrē prasmi loģiski saistīt apgalvojumu, spriedumu ar secinājumiem, atklājot cēloņsakarības.

Ekonomiskās modelēšanas prasme tiek novērtēta, veicot uzdevumus, kuros nepieciešams patstāvīgi izvērtēt un ekonomiskajā modelī iekļaut visas būtiskākās īpašības, raksturlielumus un/vai sakarības.

Eksāmenā iekļauti uzdevumi, ar kuriem pārbauda zināšanu, izpratnes, prasmju un ieradumu kombināciju jaunā situācijā un prasa risināt kompleksu sociālu problēmu, analizējot situāciju, atlasot atbilstošu informāciju, identificējot problēmu un formulējot sasniedzamo mērķi, piedāvājot vairākas alternatīvas problēmas risinājumam, pieņemot lēmumu par labāko problēmas risinājumu, pamatojot to un prognozējot risinājuma sekas. Šāda veida uzdevumi iekļauti eksāmena 2. daļā, analizējot problemātiku no dažādiem sociālo zinātņu aspektiem.

1.tabula. SR veidi, grupas un to īpatsvars eksāmenā

Sasniedzamo rezultātu veids un grupa		Īpatsvars (%)
Zināšanas un izpratne	Zina un lieto situācijai atbilstošu sociālo zinātņu terminoloģiju, konceptus, atsaucas uz teorētiskām nostādnēm.	20 ± 3
	Skaidro procesu, parādību, notikumu u. c. norisi, cēloņus, izvietojumu, ietekmējošos faktorus utt., saistot un detalizēti aprakstot visus nozīmīgos komponentus, sakarības un loģiski spriežot. Skaidrojums ietver ar situāciju saistītus visus nozīmīgākos pierādījumus.	
Prasmju grupas	Analītiskā spriešana: • identificē cēloņu un seku sakarības dažādiem sociāliem procesiem, • novērtē notikuma/procesa nozīmīgumu, ietekmes dziļumu un apjomu, • izdara secinājumus, kas balstīti cēloņsakarībās un pierādījumu analīzē.	50 ± 3
	Argumentācija: • pierāda apgalvojumu, • demonstrē prasmi loģiski saistīt apgalvojumu, spriedumu ar secinājumiem un balstīties tajos, atklājot cēloņsakarības.	
	Ekonomiskā modelēšana: • patstāvīgi izvērtē un modelī iekļauj visas būtiskākās īpašības, raksturlielumus un/ vai sakarības, • izmanto modeli, lai pamatotu kvalitatīvu prognozi.	

Zināšanu, izpratnes, prasmju un ieradumu kombinācijas	Problēmrisināšana: • analizē situāciju, meklē un atlasa informāciju, • identificē problēmu, formulē sasniedzamo mērķi, • piedāvā vairākas alternatīvas problēmas risinājumam, • piedāvā risinājuma realizācijas plānu, • pieņem lēmumu par labāko problēmas risinājumu, pamato to, prognozē risinājuma īstermiņa un ilgtermiņa sekas dažādās jomās.	30 ± 3

2.2. Satura moduļi

Eksāmens ir izstrādāts atbilstoši SR veidiem un grupām, satura modeļiem un to procentuālajam sadalījumam (2.tabula)

2. tabula. Satura moduļi, satura indikatori un to īpatsvars eksāmenā

Satura modulis	Satura indikatori	Īpatsvars (%)
Taisnīga sabiedrība un valsts	Valsts pārvalde. Pilsoniskā sabiedrība. Politiskie režīmi, ideoloģijas. Ētikas un taisnīguma teorijas.	25 ± 3
Tiesiskums mūsdienu sabiedrībā	Atlasa, novērtē informāciju, konkrētu gadījumu analīzē. Tiesību normu piemērošana dažādās dzīves situācijās, tai skaitā autortiesības. Indivīdu tiesību aizsardzība. Sabiedrības mobilitāte un efektīva pārvaldīšana.	25 ± 3
Inovatīva pārvaldība un globāla konkurētspēja	Uzņēmējdarbības organizēšana, uzņēmējdarbības vide, uzņēmējdarbības konkurētspējas analīze, tai skaitā inovācijas. Ekonomikas cikla fāzes. Iekšzemes kopprodukts. Fiskālā/monetārā politika – veidi, instrumenti, sekas. Starptautiskā konkurence.	25 ± 3
Cilvēkkapitāls un ilgtspēja	Makroekonomiskā stabilitāte, ieskaitot AD-AS modeli. Darba tirgus. Valsts budžets. Starptautiskie ekonomiskie sakari, tai skaitā protekcionisms, absolūtā un salīdzinošā priekšrocības.	25 ± 3

2.3. Izziņas darbības līmenis

Eksāmenā iekļautie uzdevumi grupēti četros izziņas darbības līmeņos, un to līmeņa noteikšanai izmanto *SOLO* jeb novēroto mācīšanās rezultātu taksonomiju. *SOLO* taksonomijā skolēna sniegums tiek raksturots, analizējot ideju jeb struktūrelementu skaitu un saišu kvalitāti starp šiem struktūrelementiem. Vispārīgs izziņas darbības līmeņu apraksts, kas piemērots eksāmenam, apkopots 3. tabulā.

3. tabula. Izziņas darbības līmeņu raksturojums un to īpatsvars eksāmenā

Izziņas darbības līmenis un tā apraksts		**Īpatsvars (%)**
I	Atceras, lieto faktus, īsas procedūras vai atsevišķas idejas.	15 ± 3
II	Veic tipiskas darbības, lieto paņēmienus vai prasmes pazīstamās situācijās, saista, skaidro.	30 ± 3
III	Lieto zināšanas vai prasmes jaunās situācijās, demonstrējot izpratni, analizē cēloņsakarības.	45 ± 3
IV	Risina kompleksas problēmsituācijas, prognozējot īstermiņa un ilgtermiņa sekas sabiedrībā.	10 ± 3

Katram līmenim atbilstošo uzdevumu īpatsvars noteikts, ievērojot eksāmena mērķi un galvenos vērtēšanas principus. Pirmais princips – skolēnu grupai ar zemu un vidēju snieguma līmeni dota iespēja apliecināt savas zināšanas un prasmes pietiekami plašā satura jautājumu lokā, t. sk. uzdevumos, kas mēra zināšanu, izpratnes, prasmju un ieradumu kompleksu lietojumu. Otrais princips – SR veidu "Zināšanas un izpratne" un "Prasmju grupas" vērtēšanai iekļauti testelementi, kas atbilst III izziņas darbības līmenim, tādējādi akcentējot izpratnes veidošanu. Trešais princips – visi SR veida "Zināšanu, izpratnes, prasmju un ieradumu kombinācijas" vērtēšanai iekļautie uzdevumi ietver vismaz III līmenim atbilstošus testelementus.

3. Centralizētā eksāmena darba uzbūve

4.tabula. Eksāmena daļās iegūstamais punktu skaits un īpatsvars

Daļa	**Uzdevumu skaits**	**Maksimālais punktu skaits**	**Daļas īpatsvars %**	**Izpildes laiks (min)**
1. daļa. Zināšanas, izpratne un prasmes	6	58	55	120
2. daļa. Kompleksu problēmu risināšana	8	48	45	120

1. daļā "Zināšanas, izpratne un prasmju grupas" iekļauti uzdevumi, kuri pārbauda šiem SR veidiem atbilstošās SR grupas.

- Atbilžu izvēles uzdevumi: 1-2 uzdevumi ar pareizās atbildes vai atbilstoša piemēra, pazīmes izvēli.

- Strukturētie uzdevumi: 5-6 strukturētie uzdevumi, kas ietver īso un izvērsto atbilžu uzdevumus.

2. daļā "Kompleksu problēmu risināšana" iekļauti uzdevumi, kas pārbauda sociālo zinātņu mācību saturam raksturīgas zināšanu, izpratnes, prasmju un ieradumu kombinācijas, risinot kompleksu problēmu, analizējot dažādus informācijas avotus. 2. daļā izmantoti izvērsto atbilžu uzdevumi.

4. Nepieciešamo resursu nodrošinājums

Eksāmena norisei nav nepieciešams papildu nodrošinājums.

5. Vērtēšanas kārtība un kritēriji

Katrā uzdevumā ir norādīts maksimālais iegūstamo punktu skaits. Eksāmena vērtētājam ir pieejami kritēriji, pēc kuriem nosaka punktu skaitu, ko skolēns ieguvis. Skolēna rezultātus eksāmenā – iegūto punktu summu visā darbā, iegūto punktu summu katrā daļā – izsaka procentuālā novērtējumā. Vidēji 20% eksāmenā iekļauto testelementu reprezentē minimālo prasību kopumu – katra eksāmena satura moduļa izpildi atbilstoši 1. un 2. līmenim SOLO taksonomijā (piemēram, zina ekonomikas, politikas, tiesību, ētikas pamatjēdzienus, izprot normatīvo regulējumu, prot atlasīt informāciju, identificēt problēmu, novērtēt to).

Atbilstoši Ministru kabineta 2019. gada 3. septembrī noteikumi Nr. 416 "Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem" 25.[1] punktam valsts pārbaudes darbā vērtējums nav iegūts, ja darba kopvērtējums ir mazāks nekā 20 procenti.

Skolēnu sniegumu eksāmenā vērtē pēc kritērijiem, kas var būt izteikti kā katram punktam atbilstošu atbilžu, darbību, rezultāta apraksts vai kā snieguma līmeņu apraksts, katram līmenim piešķirot noteiktu punktu skaitu. Snieguma līmeņu apraksti konkrētu eksāmena uzdevumu vērtēšanai veidoti, izmantojot vispārīgu prasmju vai prasmju grupu snieguma līmeņu aprakstus (sk. pielikumu Nr.1)

Lai veidotu vienotu skolotāju un skolēnu izpratni par uzdevumos lietoto rīcības vārdu nozīmi un tai atbilstošu skolēna sniegumu mācību procesā un eksāmenā, izveidots rīcības vārdu skaidrojums (sk. 4.tabula).

5.tabula. Rīcības vārdu skaidrojums

Rīcības vārds	Skaidrojums
Analizēt	Detalizēti apskatīt, raksturot veselumu (objektu, jēdzienu, faktu, procesu, pazīmi, problēmu, risinājumu u. tml.) un tā daļas pēc noteiktiem kritērijiem, lai noskaidrotu to būtiskās īpatnības (pazīmes, īpašības, sakarības, struktūru u. tml.).
Aprēķināt	Rēķinot iegūt skaitlisku rezultātu, parādot nozīmīgus risinājuma soļus vai aprēķina gaitu.

Argumentēt	Izveidot skaidrojumu ar argumentiem, ievērojot noteiktu argumentācijas struktūru (apgalvojums– pierādījums–loģisks spriedums).
Lietot	Mērķtiecīgi iesaistīt, piemērot, izmantot.
Izvēlēties	Izraudzīties no kāda daudzuma, kopuma (piemērotāko, atbilstošāko).
Noteikt	Noskaidrot, pazīt, konstatēt atšķirīgās pazīmes (īpatnības, faktus, viedokļus, problēmas, argumentus u. tml.).
Novērtēt	Vērtējot, izspriežot noteikt, izsecināt kvalitāti, atbilstību noteiktām prasībām.
Pamatot	Izveidot skaidrojumu, izmantojot atsauci uz konkrētu informāciju (fakti, dati, cēloņi, novērojumi, iemesli, spriedumi u. tml.).
Piedāvāt	Veidot iespējamu, vēlamu, derīgu, piemērotu risinājumu, atlasot, izmantojot informāciju un pamanot iespējas.
Pierādīt	Izveidot skaidrojumu – spriedumu virkni –, pierādot vai noliedzot apgalvojumu.
Plānot	1. Veidot (kāda objekta) plānu, projektu. 2. Veidot plānu (kā) attīstībai, norisei, darbībai; domās apsvērt (ko), lai (to) īstenotu.
Prognozēt	Pamatojoties uz konkrētiem faktiem, paredzēt (kā) turpmāko norisi, rezultātu, demonstrējot izpratni par tiem.
Raksturot	Noteikt, aprakstīt, vērtēt būtiskās, raksturīgās īpašības, pazīmes.
Salīdzināt	Noteikt kopīgās un/vai atšķirīgās īpašības, pazīmes pēc būtības salīdzināmiem veselumiem (objektiem, jēdzieniem, faktiem, procesiem, pazīmēm, problēmām, risinājumiem u. tml.), atsaucoties uz abiem (vai visiem).
Secināt	Veidot atzinumu, spriedumu, pamatojoties uz iegūtajiem faktiem, iepriekš veiktu analīzi, vērojumiem, cēloņsakarībām u. tml.
Skaidrot	Detalizēti, saprotami, sistēmiski sniegt pārskatu (izklāstu, faktu kopumu, atzinumu u. tml.), formulēt galveno ideju (notikumus, procesus, parādības, iemeslus u. tml.), padarot to saprotamu.
Vērtēt	Veidot noteiktu spriedumu, atzinumu, secinājumu par atbilstību vai neatbilstību noteiktiem kritērijiem, balstoties uz zināšanām, pieredzi, pierādījumiem.

6. Palīglīdzekļi, kurus atļauts izmantot valsts pārbaudes darba laikā

Darbs rakstāms ar tumši zilu vai melnu pildspalvu.

Eksāmena laikā skolēniem ir iespēja izmantot kalkulatoru.

Pie izglītojamajiem un personām, kuras piedalās eksāmena nodrošināšanā, no brīža, kad viņiem ir pieejams eksāmena materiāls, līdz eksāmena norises beigām nedrīkst atrasties ierīces (planšetdators, piezīmjdators, viedtālrunis, viedpulkstenis u. c. saziņas un informācijas apmaiņas līdzekļi), kuras nav paredzētas Valsts pārbaudes darbu norises darbību laikos.

Pielikums Nr.1

Vispārīgu prasmju un prasmju grupu augstākā snieguma līmeņa apraksti

Skaidrošana un lietošana

Vērtēšanas kritērijs	**Snieguma apraksts** (4. līmenis)
Skaidro	Precīzi formulē galveno ideju, saprotami izklāsta jēdziena/teorijas nozīmi, sniedz pārskatu par dažādiem sociālajiem procesiem un to cēloņsakarībām
Lieto kontekstam atbilstošu terminoloģiju, konceptus, atsaucas uz teorētiskām nostādnēm	Skaidro būtiskas procesa cēloņsakarības; skaidrojumā izmanto kontekstam atbilstošu terminoloģiju un nozīmīgas teorētiskās nostādnes, spriež par to izmantošanas iespējām.

Pamatošana

Vērtēšanas kritērijs	**Snieguma apraksts** (4. līmenis)
Pamato	Precīzi sasaista apgalvojumu ar tā pamatojumu, izmantojot loģisku un saprotamu pamatojuma struktūru, faktus, izvirza loģiskus secinājumus, kuri ir izmantojami starpdisciplināru problēmu risināšanai un cēloņsakarību konstatēšanai

Argumentēšana

Vērtēšanas kritērijs	**Snieguma apraksts** (4. līmenis)

Formulē apgalvojumu	Formulē skaidru un precīzu apgalvojumu, kas pilnībā atbilst analizējamam tematam, pieteiktajai problēmai vai jautājumam, izvērtē un uzlabo savu vai cita apgalvojumu, salīdzina dažādus apgalvojumus un izvēlas situācijā atbilstošāko.
Pierāda apgalvojumu	Pierāda apgalvojumu ar daudzveidīgiem, precīziem, iederīgiem un faktos balstītiem spriedumiem, izvērtē argumenta kvalitāti un, ja nepieciešams, to uzlabo, vispārina, un meklē likumsakarības, kuras iespējams attiecināt uz jaunu kontekstu.
Pamato apgalvojumu	Precīzi un pilnvērtīgi sasaista apgalvojumu ar tā pamatojumu, izmantojot loģisku un saprotamu pamatojuma struktūru; izvirza loģiskus secinājumus, kuri ir derīgi starpdisciplināru problēmu risināšanai un cēloņsakarību konstatēšanai.

Ekonomiskā modelēšana

Vērtēšanas kritērijs	**Snieguma apraksts** (4. līmenis)
Ekonomiskā modeļa izveide	Izvērtē un modelī iekļauj visas būtiskākās īpašības, raksturlielumus un/vai funkcijas, to attēlojums ir precīzs un atbilstošs pētāmajam gadījumam/tematam.
Modeļa izmantošana skaidrošanai	Piemeklē piemērotāko modeli vai izmanto izveidoto modeli parādību skaidrošanai, balstoties uz modeļa raksturlielumiem un norādot, ko dotajā parādībā ar šo modeli izskaidrot nevar.
Modeļa izmantošana prognozēšanai	Izmanto modeli, lai izveidotu un pamatotu kvalitatīvu prognozi, kurā aplūkotas vairākas saistītas parādības vai procesi.

Analītiskā spriešana

Vērtēšanas kritērijs	**Snieguma apraksts** (4. līmenis)
Analizē – detalizēti apskata, raksturo veselumu un tā daļas pēc kritērijiem, lai noskaidrotu tā būtiskākās īpašības, sakarības u.tml.	Skaidro apskatāmā temata kopsakarības, analīzes rezultātā demonstrē padziļinātu izpratni par tematu.

Novērtē – vērtējot, izspriežot noteikt, izsecināt kvalitāti, atbilstību noteiktām prasībām	Veido atzinumu, kas precīzi saistāms ar temata analīzē doto skaidrojumu, un sniedz padziļinātu redzējumu temata kontekstā.
Secina – veido atzinumu, pamatojoties uz iegūtajiem faktiem, iepriekš veiktu analīzi, cēloņsakarībām u. c.	Izveido skaidrus, loģiski strukturētus secinājumus, kas atbilst analizējamajam tematam un sniedz padziļinātu ieskatu temata kontekstā.

Gadījuma analīze

Vērtēšanas kritērijs	**Snieguma apraksts** (4. līmenis)
Meklē un atlasa informāciju/ datus, novērtē tos	Precīzi atlasa daudzveidīgu, tikai uz pētāmo gadījumu attiecināmu informāciju. Iegūst datus/informāciju, korekti to nolasot neatkarīgi no attēlošanas veida, ievērojot informācijas/datu veidu un atbilstošo kontekstu.
Izvēlas un izvērtē likumsakarību gadījuma analīzei	Precīzi lieto likumsakarību, lai pilnīgi noteiktu lietas "centrālo" jautājumu, kas ir jāatrisina. Pamato, ievērojot gadījuma kontekstu, sakritības vai nesakritības starp informāciju/datiem un likumsakarību nozīmī- bu kvalitatīva lēmuma pieņemšanā. Skaidro, kā sakritība pamato galveno likumsakarību izvēli.
Analizē un secina	Izdara loģiskus secinājumus, kas balstīti likumsakarību vai cēloņsakarību, vai pierādījumu analīzē.
Apkopo rezultātus kopsavilkumā	Skaidri un precīzi izstrādā gadījuma risinājumu, nosaka sekas. Risinājumu pamato ar attiecīgās zinātņu disciplīnas atziņām. Piedāvā skaidrojumu, kā pierādījumi pamato izstrādāto risinājumu. Pēc situācijas norāda uz risinājuma noteikšanas nepilnībām un iesaka uzlabojumus.

Problēmrisināšana

Vērtēšanas kritērijs	**Snieguma apraksts** (4. līmenis)
Meklē un atlasa informāciju	Precīzi atlasa daudzveidīgu informāciju, kas attiecināma uz pētāmo tematu.

Formulē problēmu	Problēmas noteikšanā prasmīgi izmanto doto informāciju, precīzi formulē reālu problēmu, kurai ir nepieciešams risinājums.
Piedāvā vairākas alternatīvas problēmas risinājumam	Piedāvā vairākas alternatīvas; izvērtē tās, salīdzinot savā starpā; alternatīvu izklāsts ir precīzs un pilnībā skaidrs.
Pieņem lēmumu par labāko problēmas risinājumu, pamato to. Prognozē risinājuma sekas īstermiņā un ilgtermiņā	Pamato lēmumu par konkrētu izvēlēto problēmas risināšanas veidu. Prognozē, kā izvēlētais risinājums ietekmēs sabiedrību kopumā, t. sk. prognozē īstermiņa un ilgtermiņa ietekmi un sekas.